

СТАНОВИЩЕ

**от проф. д.н. Пламен Дойнов, Нов български университет,
за дисертационния труд на Александра Ангелова Александрова на
тема „Ъндърграундът в чешкия и българския социокултурен
контекст от 60-те до края на 80-те години на ХХ век” в
професионално направление 2.1. Филология, ДП „Литература на
народите на Европа, Америка, Азия, Африка и Австралия“ –
история на чешката литература“ в Софийски университет „Св.
Климент Охридски“**

Дисертационният труд „Ъндърграундът в чешкия и българския социокултурен контекст от 60-те до края на 80-те години на ХХ век” е създаден от авторка, която е успяла за по-малко от десет години да натрупа образователен и научен опит, който ѝ позволява да разгърне знания и умения за чешкото и българското общество, за миналото на две близки славянски култури, за процеси и феномени, които определят тенденциите в европейската култура на ХХ век. В биографичната траектория на дисертантката личат точки на придобиване на знания и умения (НГДЕК, Софийски университет, Палацки университет, Масариков университет, Карлов университет и др.), изграждащи мрежа от компетенции в областта на бохемистиката и българистиката. Всички те очертават наличието на базисна подготовка, която предвещава положителен научен резултат.

Представеният дисертационен труд на Александра Ангелова Александрова е в общ обем 316 страници и съдържа увод, три глави, заключение, приложение и библиография от 157 цитирани единици. Както по тема, структура и обем, така и по начина за поставяне и разрешаване на научен проблем, текстът изцяло отговаря на изискванията за създаване на дисертационен труд.

Темата на дисертацията предизвиква големи очаквания. Звучи амбициозно и новаторски, задава перспективи, на които до този момент българската хуманитаристика почти никога не е обръщала аналитично внимание. За сметка на това обаче чешки и други изследователи имат

достатъчно солидни публикации, изсветляващи голяма част от проблематиката на дисертационния труд.

Веднага трябва да признаем, че текстът на Александра Александрова като цяло оправдава очакванията. Той е убедителен в теоретичните си търсения и терминологични уточнения. Показва и чудесно познаване на чешката културна ситуация между 60-те и 80-те години на ХХ век. Научните приноси са ясно различни: темата за чешкия ъндърграунд за първи път е научно разработена на български език; за първи път се предлага идея за реконструкция на българския ъндърграунд от епохата на НРБ, придружена от няколко, макар и проблематични, периодизационни предложения; пред нас е първото интердисциплинарно съпоставително изследване на чешкия и българския ъндърграунд. И може би най-същественят принос: ъндърграундът е видян като специален казус на културата от епохата на комунистическия режим, в сложни отношения с официалната, неофициалната, алтернативната и прочее култури.

В текста внимателно се подчертават разликите между понятията за „неофициална, полуофициална, алтернативна, ъндърграунд, дисидентска, нелегална, паралелна, подземна, опозиционна и независима култура“, при коментиране на сложността в терминологичните напрежения между *алтернативност* и *ъндърграунд*. Точно тук – в стремежа за ясно разграничение между алтернативна литература и култура, от една страна, и ъндърграунд, от друга, макар и като радикална част от алтернативността – се разпознава един от най-важните приносни моменти в дисертацията. Докато голяма част от алтернативното изкуство в условията на комунистически режим често изпада в отношения на конвергенция, сътрудничество и дори „припокриване“ с официалната култура, най-малкото като използва легитимирани от властта механизми и пространства на публичност, изкуството на ъндърграунда рязко се отграничава от „услугите“ на официалните институции, опитва се да съществува като паралелен културен свят със своя публика и публичност, без примесите на официозното. Или както е изведен един от концептите за ъндърграунда на Мартин Пиларж – *никакъв контакт с властта*.

Нека обаче се спрем по-подробно върху дискуссионните аспекти на дисертационния текст.

Темата предварително е обречена на особен тип неравновесие, дори можем да кажем, на *двойно неравновесие*. То се основава на разликите между „двата модела“ – в ЧССР и в НРБ. От една страна се констатира „знаковото отсъствие на концентриран, ясен, пълнокръвен и категоричен български ъндърграунд по времето на социализма“ и че доколкото го има, ъндърграундът в България „се случва за кратко през втората половина на 80-те г. в една единствена област: музиката“, докато от друга страна, „подземният опит“ на Чехословакия е видим, богат и интензивен, изпълнен с множество текстове, мелодии, акции и артефакти. Но неравновесието е не само на равнище „факт на творбата“, но и на „факт на интерпретацията“. Докато чешкият контекст е доста добре инвентаризиран и изследван в поредици от солидни монографии и други публикации, българският му аналог се мерзелее полувидим сред епизодични статии, филми и спорадично издадени (по-скоро популярни и научно-популярни) книги. Усилията на Розмари Стателова и на малцина други културни историци изглеждат изолирани и недостатъчни на фона на библиографското изобилие по същата тема на чешки език. Така сравнителната перспектива на изследването е по предусловие минималистична и неравновесна.

Оказва се, че в дисертацията българският ъндърграунд е сведен до няколко изброими на едната ръка явления, при това – някои от тях – със спорна „подземност“ и ефективност. За 60-те години е използван изразът „наченки на български ъндърграунд“, илюстриран предимно с групата „Бъндараците“ и централната фигура в нея на Димитър Милев – Бънди. По-нататък е акцентирано върху мощното избухване на музикално-поетичния ъндърграунд в края на 80-те, емблематизиран от Димитър Воев и даркуейв групата „Нова генерация“, както и от гротесково-нонсенсовия рок на групата „Джендема“. Празнотите в българския пейзаж са очевидни. На какво се дължат те?

Дисертацията просто няма как да използва повече български източници, защото те почти не съществуват. Културните и литературните историци у нас все още не са си свършили работата по

инвентаризирането и описването на българските ъндърграунд явления. Това е доста по обем предварително издирване и проучване, за което до днес по-скоро само е загатвано в отделни текстове.

Нека да изброим възможните „факти“ на литературния ъндърграунд, които очакват по-системни усилия за да бъдат реконструирани: несанкционирани четения в студия и частни домове от края на 50-те и началото на 60-те години, за които има свидетелства в някои мемоари (като тези на Атанас Славов например); литературните четвъртъци на Борислав Георгиев (създадени през 50-те години) и формирането чрез тях на тайния кръг на т.нар. „сини момчета“ в българската поезия; поредицата с поетически самиздат на Веселин Тачев в село Щръклево, Русенско, частично представена в антологията „Самиздат. 1963–1966“ и в издадената през 2016 г. самиздатска книга „40 капки черна кръв“ на същия Веселин Тачев; самиздатският литературен алманах „НЛО“ на студенти от Великотърновския университет през 1978/1979 г.; общностите в няколко провинциални градове, създадени около поети с *подземна слава* като Йордан Кръчмаров, Богдан Тетовски и др.

Това са може би изолирани *острови на литературния ъндърграунд* в НРБ. Някои от тях дочакаха, а други от тях все още очакват своите ревностни изследователи. Когато бъдат описани и анализирани, а текстовете им – препубликувани със съответните коментари, вероятно неравновесното положение между чешки и български ъндърграунд ще бъде поне отчасти коригирано.

Особено внимание заслужава още една теза на дисертантката. Когато дефинира понятието „академичен ъндърграунд“, Александра Александрова прави редица уместни уговорки, че всъщност той „не е същински модел на ъндърграунда, защото притежава специфична двойственост, изразена в мимикричното движение между официалните и неофициалните сфери на културата и обществото“. Това уточнение обаче е толкова ясно и убедително, че изобщо поставя под въпрос валидността на понятието „академичен ъндърграунд“. Както самата дисертация твърди другаде, за да се превърнат в ъндърграунд, алтернативните идеи трябва да бъдат разпознати като радикално отграничени думи и жестове на паралелна контракултура, която не

влиза в сложни конвергентни отношения с официалната академична публичност. Що за *подземност* може да различим в една осветена семинарна аудитория в центъра на София? И дори „Яйцето“ в Софийския държавен университет наистина да е разположено *под земята*, трудно бихме определили кои от неговите трапезни посетители през 80-те години на ХХ век се изживяват като автентичен ъндърграунд, пък бил той и академичен? Казано чрез въпрос и все пак направо, дали „академичният ъндърграунд“ не е посочен и анализиран в дисертацията, за да бъде представен именно като *не-ъндърграунд*?

Тези коментари, съмнения и/или допълнения съвсем не се опитват да омаловажат постиженията на дисертацията. Те биха искали да посочат различни възможности за анализ и нови посоки за изследователски находки, които биха обогатили и прецизирали текста в перспективата на евентуално негово публикуване. Без съмнение в този вид дисертационният труд се откроява като стройно изграден научен текст с ценни открития и новаторски приноси.

Като имам предвид гореизложеното, предлагам Александра Ангелова Александрова да придобие образователната и научна степен доктор в професионално направление 2.1. Филология.

30.09.2020 г.

проф. д.н. Пламен Дойнов